

Un arquitecte espanyol a Àsia. La influència de la vida a Manila (Filipines) en l'obra d'Abelardo Lafuente

Resum: Aquest article analitza com influeix en la vida i carrera professional dels dos Abelardo Lafuente aquí presentats, i per tant en una mateixa família espanyola, el fet de mudar-se en el segle XIX a un continent diferent i aïllar-se de l'ambient predominant a Espanya en aquests moments. També com la forma de vida dins del mateix país, però en una província d'ultramar molt allunyada, pot fins i tot influenciar no sols les decisions personals i professionals, sinó també l'arquitectura que realitzarà allí representant els estils més coneguts en els seus orígens.

Aquesta decisió transcendeix dues generacions almenys, i els interessos arquitectònics del pare precursor, arriben a ser el germen formal de la increïble carrera professional del seu fill del mateix nom que serà el primer i únic arquitecte espanyol a la Xina en el segle XX. La seua desconeguda carrera a la Xina es consolida en els seus orígens juvenils a la Manila espanyola i els professionals a la Manila americana a l'empara de l'assoliment del seu pare que arriba com a enginyer forestal a l'arxipèlag i acaba com a arquitecte municipal interí de la ciutat dos anys abans de la pèrdua de la plaça.

Paraules clau: Abelardo Lafuente; arquitectura en Àsia; Filipines; estil Neo-àrab; Ferrocarril Manila

A Spanish architect in Asia. The influence of life in Manila, Philippines, in the Works of Abelardo Lafuente

Abstract: This paper analyzes how moving to a different continent and cutting themselves from the predominant atmosphere in Spain during the 19th century influenced in the lives and professional careers of the two Abelardo Lafuente hereby presented. It also focuses on how the way of life in the same country but in such a distant overseas province could also have an influence not only on personal and professional decisions, but also in the architecture designed there displaying the most acknowledged styles of their origins.

the formal grounds of the unbelievable professional career of his son, who has exactly the same name and who will be the first and only Spanish architect in China in the 20th century. His unknown career in China is founded on his youth time in Spanish Manila. Likewise, his professional origins date back to the American Manila fostered by the success of his father who arrived to the islands as forest engineer and ends up as interim city architect two years before the loss of the colony.

Keywords: Abelardo Lafuente; Asian architecture; Philippines; Moorish Revival style; Ferrocarril Manila.

This decision transcends at least two generations, and the architectonic interests of the forefather became

Un arquitecto español en Asia. La influencia de la vida en Manila (Filipinas) en la obra de Abelardo Lafuente

Resumen. Este artículo analiza cómo influye en la vida y carrera profesional de los dos Abelardo Lafuente aquí presentados, y por tanto en una misma familia española, el hecho de mudarse en el siglo XIX a un continente diferente y aislarse del ambiente predominante en España en esos momentos. También cómo la forma de vida dentro del mismo país, pero en una provincia de ultramar muy alejada, puede incluso influenciar no sólo las decisiones personales y profesionales, sino también la arquitectura que realizará allí representando los estilos más conocidos en sus orígenes.

Esa decisión trasciende dos generaciones al menos,

y los intereses arquitectónicos del padre precursor, llegan a ser el germen formal de la increíble carrera profesional de su hijo del mismo nombre que será el primer y único arquitecto español en China en el siglo XX. Su desconocida carrera en China se cimienta en sus orígenes juveniles en la Manila española y los profesionales en la Manila americana al amparo del logro de su padre que llega como ingeniero de montes al archipiélago y acaba como arquitecto municipal interino de la ciudad dos años antes de la pérdida de la plaza.

Palabras clave. Abelardo Lafuente; arquitectura Asia; Filipinas; estilo Neo-árabe; Ferrocarril Manila

Un architecte espagnol en Asie. L'influence de la vie de Manila (Philippines) dans l'œuvre d'Abelardo Lafuente

Résumé : Cet article analyse comment le fait de déménager, au XIXe siècle, à un continent différent et de s'isoler du milieu dominant en Espagne en ce moment-là, a influencé la vie et la carrière professionnelle des deux Abelardo Lafuente présentés ici. Et aussi comment la façon de vivre dans le même pays, mais dans une province d'outre-mer très éloignée, peut même influencer non seulement les décisions personnelles et professionnelles, mais également l'architecture réalisée là-bas en représentant les styles les plus connus à l'origine.

Cette décision dépasse au moins deux générations, et les intérêts architecturaux du père précurseur

deviennent le germe formel de l'incroyable carrière professionnelle de son fils du même nom, qui deviendra le premier et le seul architecte espagnol en Chine au XXe siècle. Sa carrière méconnue en Chine se fonde sur ses débuts de jeunesse à la Manila espagnole, et les professionnels sur la Manila américaine grâce au succès de son père, qui arrive à l'archipel en qualité d'ingénieur de chemin et finit comme architecte municipal intérimaire de la ville deux ans avant la perte coloniale de celle-ci.

Mots-clés : Abelardo Lafuente ; architecture ; Asie ; Philippines ; style néo-arabe ; chemins de fer Manila

Introducció a les Illes Filipines espanyoles

Al llarg d'aquest article s'intentarà explicar, documentar i descriure la vida d'una part de la societat espanyola que vivia a la fi del segle XIX a Àsia en una situació d'aïllament parcial encara que en unes condicions una mica millors que la mitjana. L'objectiu és mostrar a la gent que conformava les províncies espanyoles d'ultramar, en concret la societat espanyola de les Illes Filipines, així com els seus costums una mica diversos de les quals ocorrien en la Península. S'esmenta aquest aïllament parcial entre altres coses i, per exemple, pel fet que la premsa que s'imprimia a Espanya així com el correu postal ordinari i altres comunicacions oficials arribava marítimament a l'arxipèlag un mes després de la seua publicació o enviament com a mínim. Això és una cosa important per a tindre en compte quan ens marquem aquest objectiu, ja que explicar això en l'actualitat en què les comunicacions són tan ràpides i fàcils i on hem perdut de vista la seua transcendència, complica molt més l'enteniment de les circumstàncies ací descrites. És difícil parar-se a pensar hui que aqueixos retards en èpoques passades han fet caure imperis al llarg d'història, i això determina molt la societat de cada regió i cultura.

Sabem gràcies als primers censos espanyols que es van fer en l'arxipèlag i gràcies a Pérez Serrano (1998) que la població filipina estable estava composta per uns 7 milions a la fi de segle XIX¹ dels quals 3,5 residien a Luzón. D'entre els quals no es compta als estrangers, que principalment eren comerciants d'origen xinès on el número era una mica superior als trenta mil i després d'ells només els alemanys i britànics superaven el centenar. Per tant, hi havia molts espanyols que per ser funcionaris de carrera o bé per ser empresaris, desitjaven anar-se'n a terres llunyanes a buscar oportunitats i millores professionals que no tenien en el continent com és el cas de la família madrilenya que ací estudiarem i la seua progressió al llarg de les dècades.

Aquest tema de les possibilitats de desenvolupament personal, la documentació relativa i les oportunitats professionals són temes poc tractats. La vida en aquests llocs allunyats sempre s'ha vist a través dels ulls dels ordes religiosos que habitaven en la seua majoria

Introduction to the Spanish Philippines

Throughout this paper it is intended to explain, document and describe the life of a part of the Spanish society who lived at the end of the 19th century in Asia in a situation of partial isolation but with slightly better standards of life than the average. The aim is to showcase the people who composed the Spanish overseas provinces, more specifically, the Spanish society of the Philippine Islands as long as their costumes somehow different from those in the peninsula. Among other features, the partial isolation is mentioned caused by, for example, the fact that the press printed in Spain and the ordinary post and other official communications reached the archipelago by ship at least a month later than its printing or consignment. This is something relevant when this goal was set, since explaining it nowadays when quick and easy communications are available and its transcendence is disregarded, makes the circumstances described harder to be understood. Today it is difficult to understand that these delays in past times caused the fall of empires throughout

history and that determined very much the society of each region and culture.

We know by means of the first Spanish censuses done in the archipelago and thanks to from the texts by Pérez Serrano (1998) that the stable Philippine population was composed by 7 million inhabitants at the end of the 19th century¹ including 3,5 million in Luzon. Foreign inhabitants are not taken into account. They were mainly traders of Chinese origins whose number was slightly higher than thirty thousand. Behind them, just the Germans and Britons raised over one hundred. Therefore, there were many Spaniards, who due to the fact of being civil servants or businessmen, wished to travel to distant lands so as to look for good chances or professional improvements which were not possible in the continent. This is the case of the family from Madrid under study along with their progression throughout the decades.

The topic of chances of personal development opportunities, related documents and professional opportunities are matters hardly studied. Life in

l'arxipèlag i condensaven moltes de les transaccions comercials importants a causa de les possessions de terreny que tenien per influència i poder adquisitiu, i per tant era una aproximació esbiaixada a la vida més habitual. També és lògic que així siga perquè eren els que millor documentaven l'allí succeït en segles anteriors. En aquest cas, ja en segle XIX, els pocs periodistes que hi havia ens permeten també tindre una documentació una mica més pròxima a la societat civil de l'època. Finalment, i per a poder desenvolupar això una mica més, el fet de tindre accés a cartes personals d'una família espanyola ens permet conèixer una mica més del dia a dia, així com les raons per les quals fan aqueixos canvis tan importants per a diverses generacions. Unit a això cal tindre en compte que el govern en la seua obstinació per documentar de millor manera aquelles possessions tan llunyanes va crear les populars "Guies de Filipines" que s'editaven en les principals ciutats de la península i que constitueixen una altra font fiable complementària per a conèixer la demografia i llocs rellevants de cada persona en l'Administració espanyola, alguna cosa que ha servit en gran manera per a determinar els nivells dels personatges que es descobriran en aquest text. La forma de vida d'aqueixa societat s'intentarà mostrar al llarg d'aquest article i per tant la seua influència sobre l'arquitectura de la ciutat de Manila.

Per tant, per a aconseguir aquest ambiciós objectiu d'explicar les circumstàncies familiars a través de la seua obra i decisions personals, només es pot fer a través una metodologia molt minuciosa d'investigació en arxius de tots dos països i mitjançant l'estudi de la documentació personal que guarda la família, i que en el seu moment va portar un descendent des de Manila. Les institucions a les quals s'ha acudit a Espanya han sigut des de la Biblioteca Nacional a l'Arxiu del Centre de Ciències Humanes i Socials (CCHS) del Consell Superior d'Investigacions Científiques a la Biblioteca Tomás Navarro Tomàs de Madrid on es guarda microfilmada bona part de la documentació espanyola de Filipines, però a més a Manila la Biblioteca Nacional, l'arxiu del Palau del Governador i el de l'Església de Sant Agustí en Intramurs. A més de molta bibliografia relacionada amb Àsia que es pot trobar en el Museu Oriental de Valladolid.

so distant places has always been seen through the eyes of religious orders that mostly inhabited the archipelago and condensed most of the important commercial transactions because of the amount of lands owned under their influence and purchase power. Thus, a biased approach was rather usual. However that is also logical since they were those who better documented what had happened there in previous centuries. In the 19th century, the few existing journalists make possible to have documents much closer to the civil society of the time. Finally and being helpful to develop the topic furthermore, having access to personal correspondence of the Spanish family permits allows for knowing better daily life as well as the reasons for undertaking so important changes for several generations. Besides, it must be considered that the government in its attempt to better document those so far possessions created the famous "Guide of Philippines" which was edited in the main cities in the peninsula and which constitute another trustable source complementary in order to know the demography and relevant positions for each person within the

Spanish Administration. This has been helpful to determine the levels of the characters that the reader will discover. People's life in this society will be explained in this paper and, therefore, its influence on the architecture of the city of Manila.

Consequently, in order to achieve this ambitious goal of explaining the family circumstances through their work and personal decisions, it is just possible to employ a very thorough research methodology developed in archives of both countries and by means of the study of personal documentation guarded by the family and which was brought from Manila by one descendent. Institutions visited in Spain include the National Library, the Archive of the Human and Social Sciences Centre (CCHS) of the Higher Council for Scientific Research which is kept in the Tomás Navarro Tomás Library in Madrid within a good portion of the Spanish documents related to the Philippines which are conveniently microfilmed, the archive of the Governor Palace and the one of the Saint Augustin inside the walls Church, and the Oriental Museum in Valladolid which keeps a lot of bibliography related to Asia.

Els estils arquitectònics predominants a Espanya

Aquesta fase final del segle XIX que tan frustrant i difícil va ser per a la societat espanyola, existeixen una sèrie d'estils arquitectònics eclecticismes historicistes que la defineixen. El més complicat de projectar lluny d'Espanya per les seues dificultats tècniques, i que millor representava la idea que d'Espanya es tenia a l'estranger era l'estil "morisc" o "mudéjar". Aqueixa idea es diferenciava dels altres estils europeus dominants com el francès, anglés o alemany, i l'obra que millor el definia era la mundialment coneguda Alhambra de Granada. Aquest estil va representar de la millor manera els orientalismes a Espanya i, per tant, en llocs tan allunyats de la metròpoli on hi havia espanyols assentats de manera permanent, aqueix estil era difícil de traslladar. Per tant, a aqueix intent per desenvolupar un mudéjar més pur, però en circumstàncies tan adverses i allunyades, el denominarem un neo-àrab, ja que redefinia les obres de referència a Europa per a adaptar-les a les circumstàncies asiàtiques on es construïen amb mitjans més limitats.

La vida abans del canvi de residència

La figura de Sr. Abelardo Ramón Antonio Lafuente Almeda (Màlaga 1847-Manila 1900), és clau per a l'enteniment dels inicis i desenvolupament de la carrera professional del seu primer fill Abelardo Lafuente García-Rojo (Fuentidueña de Tajo (Madrid) 1871-Shanghái 1931) i que serà el referent espanyol arquitectònic dels daurats anys 20 de Shanghái.

El malagueny Lafuente Almeda era Enginyer Topògraf², que va treballar en l'Institut Geogràfic Nacional amb el General Ibáñez d'Íber. Sempre lligat a aquesta institució i a causa del seu lloc de Topògraf va viure a Madrid i Fuentidueña de Tajo, Saragossa, Tarajal (Màlaga) i Almagro (Ciudad Real) entre 1870 i 1878. Després de tants canvis de residència en tan pocs anys i després de quatre fills cadascun nascut en una ciutat de les anteriors, demana en dues ocasions el canvi del Cos de Topògrafs al Cos d'Estadística pels constants viatges i per una mica de falta de motivació. Com que no es va concedir, decideix demanar el trasllat dins del seu cos en 1879 als Territoris Espanyols d'Ultramar, Filipines, amb la clara intenció de créixer professionalment.

Architectonic styles predominant in Spain

The final phase of the 19th century was rather frustrating and tough for Spanish society and is defined by a series of eclectic and historicist architectural styles. The most complicated one to be considered when far away from Spain because of its technical difficulties, despite the fact that it was the one which better represented the idea of Spain with foreigners had was the "Moorish" or "Mudejar". It was clearly differentiated from other dominant European styles such as the French, English and German and the landmark which better defined it was the worldwide acknowledged Alhambra in Granada. This style represented the best features of Orientalism in Spain and, therefore, in places far away from the metropolis where Spaniards were settled permanently, it was quite difficult to be transferred. So then, this attempt to develop a purer Mudejar but in more adverse and further circumstances will be labeled as Moorish Revival, since it redefined the recalled works in Europe in order to adapt them to the Asian circumstances where building entailed much more limited means.

Life before the change of residence

The figure of Mr. Abelardo Ramón Antonio Lafuente Almeda (Malaga 1847 – Manila 1900) is essential for understanding the first steps and development of the professional career of his first son, Abelardo Lafuente García-Rojo (Fuentidueña de Tajo, Madrid, 1871 – Shanghai 1931) who will be the Spanish architectural reference of the golden 1920s in the Chinese city.

Lafuente Almeda was a topographer engineer² who worked at the National Geographic Institute with General Ibáñez de Íbero. Always connected to this institution and because of his position as topographer lived in Madrid and Fuentidueña de Tajo, Zaragoza, Tarajal in the province of Malaga and Almagro in the province of Ciudad Real, between 1870 and 1878. After that many changes of residence in just a few years and after four children, each one born in a different town among those previously mentioned, he asked twice the change from the Corps of Topographers to the Corps of Statistics due to the constant trips and for a light lack of motivation. Since that change was not conceded, Lafuente Almeda decided to ask for the transfer within his Corps in 1879

Els inicis de la Família Lafuente en Manila

Aquest trasllat es fa efectiu en 1883 quan el seu primogènit comptava amb 12 anys. Aquesta primera etapa professional del malagueny a Espanya és poc rellevant en l'àmbit professional, però potser té la seua importància el fet que el fill comença a veure diferents ciutats i edificis en la seua infància i adolescència amb arquitectures molt diferents en el nord i en el sud, també aquest període li permet entendre i apreciar una vida de constants canvis i reptes professionals com era la del seu pare.

Per tant, aquesta família al complet, matrimoni i quatre fills homes, viatgen el 4 de maig de 1883 des de Barcelona amb destinació a Manila per a ocupar el seu nou lloc en la Inspecció General de muntanyes com a ajudant 4t oficial 4t Administració³. El següent lustre de creixement professional li porta a estar una dècada després de la seua arribada en la Secció Direcció d'Obres Públiques al voltant de 1895 com a ajudant de l'Arquitecte Municipal de Manila, Juan José Hervás⁴ encara que els primers projectes que s'han pogut trobar amb la seua signatura a Manila eren ja de 1892, per tant, la influència de l'arquitecte català es considera notable en la seua manera de construir i projectar les seues obres futures. Entre l'any 1892 i 1896 estant del costat d'Hervás signa i construeix entre altres projectes significatius el de l'Ampliació dels molls de Manila (1893), el Real Col·legi de San José a Manila (1894) i l'Adorn per a Salons de Sessions de les Cases Consistorials de Manila (1896) a més de desenes de projectes de cases, cambrils, forns, ampliacions i innumbrables tipologies per a la comunitat espanyola de Manila. Encara que sense lloc a dubte el que destaca per damunt de tots és de juny de 1896 i és el de la seua pròpia casa unifamiliar al Carrer Bilibid 10 anomenada Casa "García-Rojo"⁵ (Figura 1).

Aquest és un gir professional només factible en uns territoris tan ignots com els d'ultramar, on l'escassetat de tècnics i persones amb capacitat i professionalitat és notable, a més que no es tenia recurs per a atraure talent format a Europa. Tampoc ajuda la distància i els mitjans de transport, així com el clima tan diferent de l'arxipèlag que no tots els espanyols suportaven. Però és evident que aqueixa era la intenció del malagueny Lafuente quan tenia

to the Overseas Spanish Territories, Philippines, with an obvious purpose of growing professionally.

The first steps of Lafuente family in Manila

The aforementioned transfer was put into effect in 1883 when his firstborn was only 12 years old. The first phase of Lafuente Almeda in Spain is not especially relevant professionally speaking, but it is probably rather relevant the fact that his son began to see different towns and buildings during his childhood and adolescence with architectures very different in the north and the south. This period also made possible for the eldest son to understand and appreciate a life of constant changes and professional challenges like those faced by his father.

Therefore, the whole family, namely husband, wife and four sons, travelled on May 4, 1883 from Barcelona to Manila in order to make possible that Lafuente Almeda could take up his new position in the Mounts General Inspection as 4th assistant 4th official in the Administration³. The next lustrum of professional

growing will take him, ten years after his arrival, to the Public Works Direction Section around 1895 as assistant to the Manila Municipal Architect, Juan José Hervás⁴. However the first projects signed by Lafuente Almeda date back to 1892, meaning that the influence of the Catalan architect was noticeable in his way of building and projecting future works. Between 1892 and 1896 and working with Hervás, he signed and built, among other meaningful projects, the expansion of the docks of Manila (1893), the Royal College of Saint Joseph in Manila (1894) and the decoration for the Assembly Halls of the Council Houses in Manila (1896) apart from tens of projects of houses, niches, ovens, enlargements and countless typologies for the Spanish community in Manila. However and without doubt, the most outstanding one is from June 1896 and it is his own family house located in the 10 of Bilibid Street and called Casa "García-Rojo"⁵ (figure 1).

This is a professional turn only feasible in unknown territories such as overseas ones, where the scarcity of technicians, trained people and professionalism was noticeable, being financially impossible to attract talent

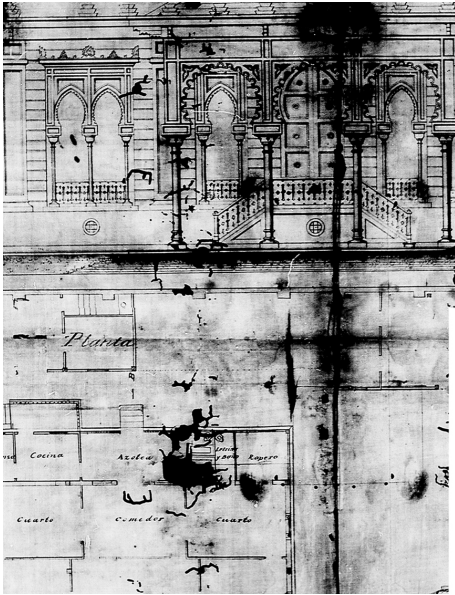

Figura 1. Plànols de la Casa García-Rojo a Manila (1896)

Figure 1. Blueprints of the Casa "García-Rojo" in Manila (1896)

tant d'interés per créixer professionalment i per mantenir a la seua nombrosa família que es veu incrementada en un cinqué fill l'any 1885 estant ja assentats en l'arxipèlag. Per tant, el seu fill major viurà la seua infància i joventut a Manila estudiant en el Col·legi Sant Joan de Letrán i la Universitat de Sant Tomàs entre 1883 i 1887, ja que tots dos centres pertanyen a la mateixa institució universitària. La seua precoç introducció en l'ambient universitari es deu al fet que en aquella època s'accedia amb menys anys que en l'actualitat a aquesta mena d'institucions. Aquestes dues eren les de major prestigi a la ciutat perquè eren molt estrictes en la seua formació, a més d'estar totes dues localitzades en Intramurs, el recinte emmurallat espanyol del centre de la ciutat de Manila.

Sent el seu pare encara enginyer forestal, l'any 1887, i com era habitual en l'època, tot funcionari manava als seus fills a realitzar estudis acadèmics a Madrid en complir els 16 anys, i continuar amb el servei militar a Espanya que en el cas del primogènit es produeix a partir de 1890. En canvi, el seu germà Alfonso segon en la família tan sols farà el servei militar a Espanya perquè els estudis no són del seu interès. Allunyat de la seua família Abelardo Lafuente fill no sols

educated in Europe. Distance and means of transport did not help either, as well as such a different weather that not all Spaniards could bear in the archipelago. But it is obvious that this was the purpose of Lafuente Almeda when he was so interested in growing professionally and supporting his prolific family which was enlarged with a fifth son in 1885 when already living in the islands. As a result, his eldest son lived his childhood and youth in Manila, studying at the College of Saint John Lateran and at the University of Saint Thomas between 1883 and 1887 since both centers belonged to the same institution. His precocious introduction in the university environment is due to the

fact that in those times it was possible to enter this kind of institutions being younger than today. These two centers were the most prestigious in the city since they were very strict regarding education and both were located in *Intramuros*, the Spanish area inside the walls in the center of the city of Manila.

Being his father a mounts engineer yet in 1887 and as usual in those times, the young Abelardo was supposed to pursue university studies in Madrid when 16 years old, as any son of a civil servant, and then to complete the military service which in the case of firstborns was formalized from 1890 and on. However,

adquireix coneixements tècnics sense intermediació del seu pare que en aquells dies està intentant aconseguir el canvi a la construcció en comptes de les muntanyes, sinó que a més realitza el servei militar entre Salamanca i Madrid, i allí aprén altres tècniques constructives temporals pròpies dels regiments militars.

En aquesta època madrilenya de joventut coneix a la seua futura esposa cognomenada Ferrari, de família militar i les famílies de la qual es coneixien des dels seus temps en l'arxipèlag. Per al seu enllaç a Madrid el 9 de febrer de 1895 acudeixen els seus pares des de Manila⁶ com esmenta la premsa de l'època. Per aqueix llavors el fill està estudiant a l'Escola d'Arts i Oficis de Madrid fins a 1897 i la visita del seu pare possiblement li fa tindre unes certes esperances de creixement professional i li fa germinar el virus viatger familiar en ell, ja que ja és en 1895 la mà dreta de l'arquitecte municipal. El fill establert a Madrid, després d'acabar la seua formació en 1897 comença a treballar en l'empresa de ferrocarrils MZA (línia Madrid-Zaragoza-Alacant) dels Pavellons del Pacífic, però no dura molt allí i després del naixement del seu segon fill a Madrid decideix tornar a la vibrant, atractiva i plena d'oportunitats ciutat de Manila en 1898. Una altra de les raons per les quals decideix fer el salt és perquè el seu pare portava any i mig ja en el lloc d'Arquitecte Municipal interí pel fet que el senyor Hervás deixa Manila a la vista de les complicades circumstàncies de la colònia en 1896 i mai és reemplaçat per un altre arquitecte de formació.

En aquells dies i des de l'any 1896 la seua gran casa familiar estava ja construïda i era un altre al·licient més després del que havia passat amb la vida dels seus pares a Manila l'any abans. I és que l'any 1897 la seua mare contrau una malaltia que l'obliga a anar-se'n urgentment de l'arxipèlag perquè va lligada al seu clima. Amb ella abandona la ciutat el seu fill menor Luis i a causa d'aqueixa marxa reben una carta de la institució educativa encarregada de traslladar els seus estudis al seu nou col·legi a Espanya, en ella expliquen les assignatures diferents entre tots dos llocs i què és el que han de fer per a convalidar els seus estudis a Espanya amb els realitzats a Manila (Figura 2). El factor educatiu de la prole dels espanyols establerts en territoris tan allunyats de la península era una cosa molt curiosa i diferencial perquè sempre hi ha la intenció d'enviar als fills a la metròpoli a acabar els estudis, però sempre tenint com a referència el que es fa al país d'origen per si han de tornar. A més, per a tots ells la formació marcial dels seus fills era fonamental perquè vivien en territoris amenaçats per altres potències mundials i en el cas de Filipines, el principal enemic en aqueixa època era els Estats Units que serà a la fi i fet i fet el que provoque l'esfondrament total de l'imperi espanyol en 1898 de manera conjunta entre Cuba, Puerto Rico i Filipines.

Alfonso, the second son, just completed his military service in Spain because he was not interested in studying. Far away from his family, the young Abelardo Lafuente does not just acquire technical knowledge without his father's mediation since he was by then trying to switch from mounts to building, but also completes the military service between Salamanca and Madrid. There he will learn temporary building techniques, typical of military regiments.

During this youth times in Madrid, he meets his future wife. Surnamed Ferrari and from a military lineage, both families knew from their times in the archipelago. As mentioned by the press by then, his parents travelled from Manila⁶ to attend the wedding in Madrid on February 9, 1895. By the time, their son was studying at the Madrid School of Arts and Crafts and he would do so until 1897. His father visit possibly

gave him hope for some professional growing and inoculates him with the travelling spirit, since Lafuente Almeda in 1895 was already the right hand man of the municipal architect. Based in Madrid, Lafuente García-Rojo completed his education in 1897 and started working for the rail company MZA, responsible for the line Madrid-Zaragoza-Alicante, in the Pacific Pavilions. But he did not last much there and after the birth of his second son in Madrid, he decided to move to the vibrant, attractive and full of opportunities city of Manila in 1898. Another reason for taking the plunge was the fact that his father had been working for at least one year and a half as interim municipal architect because Mister Hervás had left Manila in the view of the complicate circumstances of the colony in 1896 and he was never substituted by another professional educated as an architect.

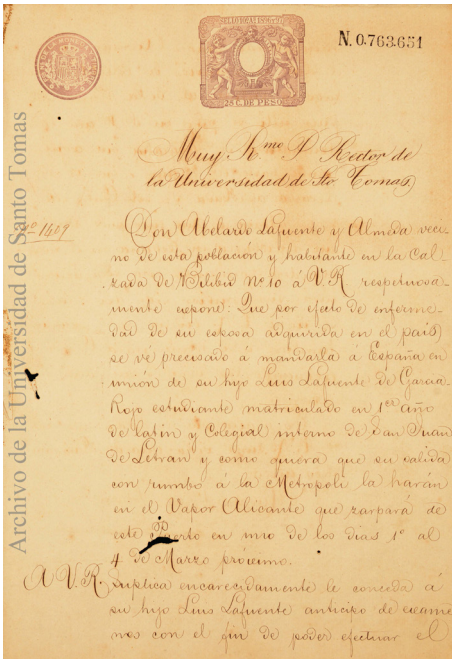

Figura 2. Carta de la Universidad Santo Tomás a Abelardo Lafuente pels estudis del seu fill menor

Figure 2. Letter from the Santo Tomás University to Abelardo Lafuente for the studies of his youngest son

Per tant i contra tot pronòstic des de 1897 el malagueny decideix quedar-se només a la ciutat a causa de la importància del seu lloc com a possibilitat més fefaent perquè no hi ha una confirmació escrita d'això, això sí, probablement els seus fills tercer i quart (Arturo i Ricardo) que ja tenien més de 16 anys també es van quedar treballant a la ciutat i acompanyant al seu pare en aquesta nova i difícil etapa familiar. És a més en aqueixos anys en què la producció arquitectònica del seu pare al capdavant de l'Ajuntament és notable tal com es veurà ara.

By then and since 1896 his big family house was already built and that was another charm, especially considering what his parents lived through the previous year. In 1897 his mother contracted a disease which urged her to leave the archipelago since it was related to the climate. Lafuente García-Rojo's youngest brother leaves the city with his mother. The necessary transfer to a new school in Spain motivates the arrival of a letter from the responsible educational institution in which the differences between the subjects taught in both places are explained and what must be done in order to get recognized in Spain what he had studied in Manila (figure 2). The educational circumstances of the progeny of Spaniards located far away from the peninsula were something curious and differential. There was always the intention of sending the sons to study to the metropolis to complete their education, but always keeping as a reference what was done in the original territory just in case they had to come

back. Moreover, a martial education for their sons was something essential since they lived in territories threatened by other world powers. In the case of Philippines the main enemy was the United States. It will be who finally will cause the total collapse of the Spanish empire in 1898 simultaneously in Cuba, Puerto Rico and Philippines.

Therefore and against all odds, Lafuente Almeda decides to stay in the city in 1897 alone forced by the importance of his position as the most probable reason since there is no written evidence for this. Nevertheless and probably, his third and fourth sons, Arturo and Ricardo, which were elder than 16 years, also stayed so as to work in the city and accompany his father in this new and tough family phase. Moreover, these years will see the most remarkable architectural production of their father heading the office in the municipality as it will be explained.

Les obres d'Abelardo Lafuente (1847-1900) a Manila

Entre els centenars de projectes descoberts d'habitatges, cambrials, residències, forns, templets i fins i tot una estructura temporal per a un circ, i que estaven signats amb el nom o les inicials d'Abelardo Lafuente destaquen per la seua importància formal els següents:

Real Colegio de San José a Manila (30 octubre 1894)

Aquest és el projecte per a un xicotet pavelló annex al col·legi de San José i que probablement va signar Abelardo com a ajudant de l'arquitecte municipal Juan José Hervás que encara estava en el seu lloc en aquest any. En ell es pot observar com en un edifici de tanta rellevància cultural posa en pràctica un estil eclecticista historicista molt comú en aqueixos moments al Madrid d'aquells anys. És un volum exempt elevat sobre un forjat sanitari i una fonamentació correguda simple perimetral que d'una banda és decorat tot amb finestrals i pels altres tres té les portes d'accés. Les pilastres decoratives en tots els costats són característiques d'aquesta mena d'arquitectura, així com la balustrada superior al voltant de la coberta inclinada (Figura 3). Aquest estil es repetirà en més projectes de l'arquitecte i també del seu fill a la Xina al llarg dels anys perquè seguirà molt vigent fins a les primeres tres dècades del segle XX a Àsia en què s'imposaran altres estils més moderns fins i tot en aquests llocs remots perdurà més temps per la distància amb la cultura europea.

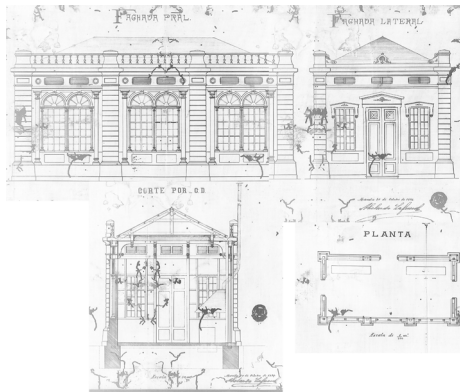

Figura 3. Plànols originals del Real Colegio de San José a Manila firmats per Abelardo Lafuente

Figure 3. Original blueprints of the Royal College of Saint Joseph in Manila signed by Abelardo Lafuente

The works by Abelardo Lafuente (1847-1900) in Manila

Among the hundreds of found projects of houses, niches, residences, ovens, bandstand and even a temporary structure for a circus, signed with the name or the initials of Abelardo Lafuente, it is worthy to highlight because of their formal importance the ensuing ones:

Royal College of Saint Joseph in Manila (October 30, 1894)

This is a project for a small pavilion attached to the College of Saint Joseph which was signed by Abelardo Lafuente probably still as an assistant to the municipal architect, Juan José Hervás, who was still on active service by then. It can be appreciated

that for such a culturally relevant building, Lafuente chooses an eclectic and historicist style which was quite usual by then in Madrid. It is a free-standing volume raised on a ventilated slab and a very simple perimeter strip footing. On one side it is ornamented with three large windows and on the other one it hosts three access doors. Decorative pilasters on all façades are characteristic of this type of architecture as long as the upper balusters all around the pitched roof (figure 3). This style will be seen in other projects by the architect and his son over the years since it will be prevailing during the first three decades of the 20th century in Asia, moment in which more modern styles will be imposed even in these remote places which kept the previous ones much longer because of their distance to European culture.

Adorn per a Salons de Sessions de les Cases Consistorials de Manila (25 novembre 1896)

Aquest és un projecte de poca envergadura, però de molta rellevància institucional, ja que es reproduiran còpies en les diferents cases consistorials de la ciutat, i cal tindre en compte que s'encarrega quan ja la situació a les illes és bastant descoratjadora. No en va l'arquitecte municipal de facto havia marxat ja. Es tracta d'una despesa rellevant per a una població espanyola ja amenaçada i falta de recursos, però amb molt d'arrelament en el lloc, d'aquí ve que es dissenyen aquests elements decoratius. Aquest és un dels denominadors comuns d'aquesta gent, i les seues famílies i és que fins a l'últim moment allí, l'arquitectura i dissenys interiors en relació amb l'administració espanyola es veuen directament relacionats pels gustos espanyols de l'època i es volen representar tan similars com siga possible al que hi ha a Espanya, sense influències formals o vegetals de les illes (Figura 4).

Cellers per a Isidro de la Rama (9 març 1897)

Aquesta tipologia d'edifici era més comú del que caldria esperar en una ciutat com Manila, ja que tots els edificis relacionats amb l'emmagatzematge d'estrís eren habituals, i sobretot els que procedien o la seua manufactura tenia a veure amb Espanya. És per això que en aquests anys a més de cellers, va fer molts forns, fàbriques tabaqueres, licoreries, etc. En aquest cas es tractava de fer no sols l'espai de magatzematge i fabricació principal, sinó un annex per a oficines, cotxera, cuines i fins i tot quart de criades. La façana principal en cantonada té els simbòlics elements decoratius a les cantonades superiors per a donar-li un aspecte asiàtic a la façana, però no eren en general una gran pareneria decorativa arquitectònica per ser d'un ús industrial (Figura 5).

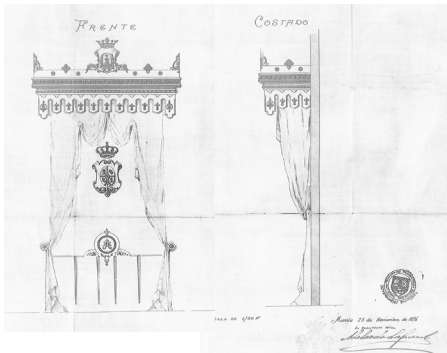

Figura 4. Plànols originals de l' Adorn per a Salons de Sessions de les Cases Consistorials firmats per Abelardo Lafuente

Figure 4. Original blueprints of the Decoration for the Assembly Halls of the Council Houses in Manila signed by Abelardo Lafuente

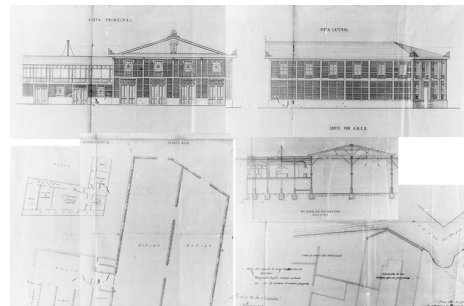

Figura 5. Plànols originals dels Cellers de la Rama a Manila firmats per Abelardo Lafuente

Figure 5. Original blueprints of the De la Rama Wineries signed by Abelardo Lafuente

Decoration for the Assembly Halls of the Council Houses in Manila (November 25, 1896)

This is a small scale project but very relevant in institutional terms since many copies of it would be reproduced in the different council houses of the city and was commissioned in a time when the situation in the island was rather discouraging. After all, the actual municipal architect had already left. It is a relevant expense for a Spanish population who was already threatened and with scarce resources

but deeply rooted in the place. This is the reason for the design of these decorative elements. This is one of the common denominators of those people attitude. Until the very last moment, architecture and interior design related to the Spanish administration are seen as directly connected with the Spanish tastes of the moment and there is a clear will of representing them as close as possible to what can be found in Spain, with no formal or vegetal influence of the islands (figure 4).

Casa unifamiliar per a Elpidia Uytinco (7 maig 1897)

Aquest és un dels seus projectes més significatius estilísticament parlant perquè en ella utilitza un estil neo-àrab molt simple amb uns certs tocs asiàtics només vist en detalls puntuals en altres cases com la que fa aquest mateix any per a Maria del Rosari en el districte de Sant Sebastià de Manila. Però que tot l'habitatge tinga aquest aspecte amb tants arcs de ferradura i capitells que recorden als de l'Alhambra, només s'ha trobat en la que va ser la seua pròpia casa presentada anteriorment en aquest treball. La distribució en planta d'aquest projecte també és una cosa diferent de l'habitual perquè es compon d'un cos principal d'activitats de dia amb sis espais amb menjador i sala principal centrats i flanquejats per quatre quarts de considerables dimensions. Al fons el cos posterior elevat sobre un espai de magatzematge ja més propi de la construcció filipina de tipus "Bahay na Bat" està format només per latrina, banye cuina i rebost, que a les cases espanyoles sempre se situava en la part posterior (Figura 6).

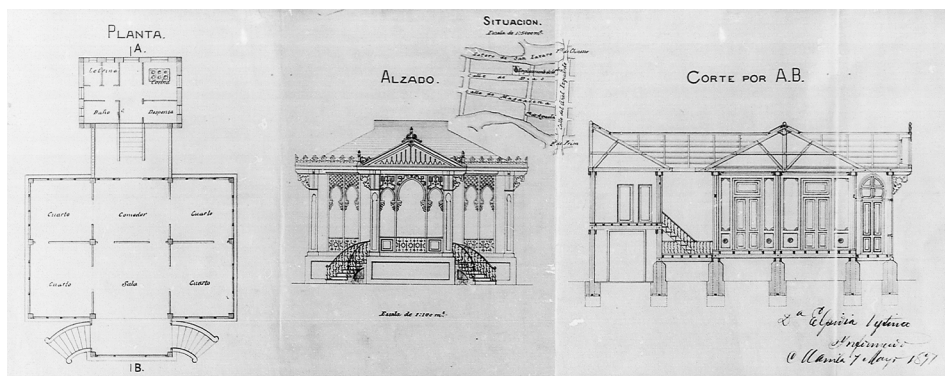

Figura 6. Plànols originals d'una casa unifamiliar a Manila firmats per Abelardo Lafuente

Figure 6. Original blueprints of a family house in Manila signed by Abelardo Lafuente

Wineries for Isidro de la Rama (March 9, 1897)

This building typology was much more usual than expected in a city like Manila. Buildings intended for equipment storage were common especially when these items came from Spain or their manufacture was related to the metropolis. That is the reason for designing, apart from wineries, many ovens, tobacco factories, distilleries and so on during these years. In that specific case, the project required not only storage and production space, but also another building for offices, garage, kitchen and even a room for the maids. The main façade on the corner has the symbolic decorative elements in the upper corners in order to provide the façade an Asian look. But they did not mean a big decorative display since it was an industrial building.

Family house for Elpidia Uytinco (May 7, 1897)

This is one of his most prominent projects in stylistic terms due to the employ of a very simple Moorish Revival style with certain Asian touches only seen in punctual details in other houses like the one designed in the same year for Maria del Rosario in the district of Saint Sebastian in Manila. But the only house with this aspect and that many horseshoe arches and capitals reminding those of the Alhambra is his previously mentioned own home. The plan layout of this project is also slightly different to usual ones since it is composed by a main volume for day activities divided into six spaces: dining room and main living room in the middle sided by four bedrooms of remarkable dimensions. On the back, a rear volume on a storage space much closer to the typical Philippine *Bahay na bato* hosts a toilet, a bathroom, the kitchen and a pantry, which in Spanish houses was always placed on the back.

Tinença Alcaldia, Parc de Bombers i Tribunals de Santa Cruz, Manila (6 agost 1897)

Aquest és un dels projectes de major envergadura dels trobats en la seua obra filipina juntament amb el de la Casa Escorxador de Manila i el del Col·legi de les filles de la Caritat de Looban, però en aquests altres dos la qualitat estètica i compositiva de les seues façanes és escassa i per això no s'han destacat ací. En canvi, aquest edifici governamental i per tant d'obra civil és un gran projecte de planta baixa més un, amb una composició de façana neoclàssica, composta per un frontó central simètric amb tres finestres de mig punt i balcó central que dona al conjunt un empaquetatge i serietat dignes del seu ús. La planta principal primera es compon d'una sèrie de finestrals de grans dimensions a cada costat amb un xicotet balcó que recorda també a molts edificis institucionals del centre de Madrid d'aquella època. La seua estructura amb murs de càrrega és l'habitual del moment i més a les illes, on fins a l'arquitectura més tradicional tenia aquest format (Figura 7).

Templet-quiosc per Francisco Ossorio (11 octubre 1897)

Aquesta tipologia de projecte és menys habitual, però no és l'únic que fa d'aquest tipus en els seus últims anys com a arquitecte municipal, i tots ells tenen la mateixa estructura i forma en planta hexagonal. Fa el propi amb una torre superior en un edifici per a Evaristo Braille que sembla tindre també l'ús de comissaria de policia. En aquest quasi es tracta d'un espai comercial amb galeria frontal i en el seu interior en la part posterior un despatx amb taulell i prestatges, i més arrere una escala per a accedir a l'entresòl superior on emmagatzemar tot el que es venia. Aquest tipus de construccions sembla que eren bastant comuns en les xicotetes places que es formaven en alguns racons dels barris més centrals de la ciutat de Manila aquest era el cas d'aquest quiosc situat en la plaça del Comte al costat de l'esterio, però en el mateix barri i en places com la de Calderon de la Barca o la Plaça de la Mar hi havien alguns més. I en altres barris com a Santa Cruz o Quiapo succeïa el mateix, a vegades com a templet musical, altres com a comerços (Figura 8).

Deputy Mayor Office, Fire Station and Santa Cruz Courts in Manila (August 6, 1897)

This is one of the projects of a bigger scale among those of these Philippine works along with the Slaughter House in Manila and the College of the Daughters of Charity in Looban. But in these two cases the aesthetic and compositional quality is scarce and due to that fact they have not been included in this list. However, this government building –and therefore a civil work- is a huge project with two stories with a façade composed in Neoclassical style, namely by a central and symmetrical gable topping three windows with semicircular arches and a balcony which provide the whole ensemble with dignity and seriousness as expected considering the use. On both sides, the first story is composed by a set of big windows on both sides, each one with a small balcony reminding many institutional buildings in the center of Madrid of the time. Its structure made with bearing walls is the usual one of the moment, special in the islands, where even the most traditional architecture had this format.

Bandstand-kiosk for Francisco Osorio (October 11, 1897)

This typology of project is less usual, but it is not the only one made of its kind during his last years as municipal architect. All of them have the same structure and hexagonal shape in plant. Lafuente Almeda does the same with an upper tower in a building for Evaristo Braille which apparently was used as police station as well. In this case, it is a commercial space with a frontal veranda and inside at the back an office with a counter and shelves and behind stairs for accessing the upper mezzanine where goods for sale were stored. This sort of buildings seemed to be rather usual in the small squares conformed in some retreats of the most centric neighborhoods of the city of Manila. That was the case of this kiosk located in the Conde Square next to the estuary, but in the same neighborhood and in other locations such as the Calderon de la Barca Square and the Sea Square there were many more. In other neighborhoods such as Santa Cruz or Quiapo something similar could be found, sometimes as music bandstands and sometimes as retail spaces.

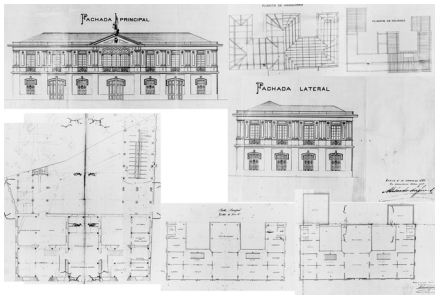

Figura 7. Plànols originals de la Tinença Alcaldia de Santa Cruz a Manila firmats per Abelardo Lafuente

Figure 7. Original blueprints of a the Deputy Mayor Office, Fire Station and Santa Cruz Courts in Manila signed by Abelardo Lafuente

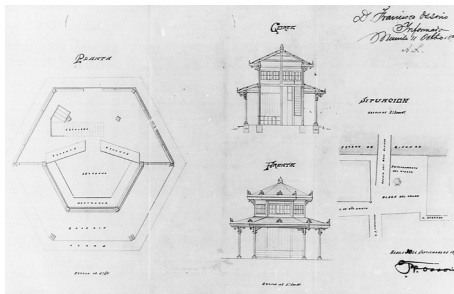

Figura 8. Plànols originals d' un Templet-quiosc a Manila firmats per Abelardo Lafuente

Figure 8. Original blueprints of a bandstand-kiosk in Manila signed by Abelardo Lafuente

Resultats del canvi: Arribada d'Abelardo Lafuente fill en 1898

Per tant, el jove Abelardo arriba a Manila en 1898 amb vint-i-set anys, i amb moltes ganes d'aprofitar les oportunitats que li podia brindar la ciutat i els contactes que el seu pare tenia cultivats en l'arxipèlag des de quinze anys abans i sobretot a conseqüència de la important posició dins de l'Administració espanyola que tenia el seu progenitor. Aquest lloc li permetia construir bona part dels habitatges de les persones més influents de la ciutat com queda testificat en els plans que signa entre 1896 i 1898 dels quals hem vist algunes referències rellevants, i com també ens donen bon reflex el tipus de vida que podia portar gràcies a les fotografies familiars d'aquella època.

Results of the change: The arrival of Abelardo Lafuente junior in 1898

The young Abelardo Lafuente arrives in Manila in 1898 being 27 years old and eager to take advantage of the opportunities which the city could present, especially considering the contacts cultivated by his father in the archipelago during fifteen years and due to his relevant position in the Spanish Administration. This position made possible to design most of the residences of the most influent people in town as testified in the blueprints signed between 1896 and 1898, some

of them previously seen. That could be also checked in the way of life portrayed in the family pictures of the time.

A good evidence of the reencounter is a family picture around a round table with one or two of his brothers and some more people (figure 9). In this picture some details of their daily life such as having servants at home can be appreciated. That was something usual in those lands for people of their position. The kind of attire worn by families with Spanish origins in Manila can also be observed.

La prova del retrobament la podem tindre mitjançant la foto familiar al voltant d'una taula redona amb almenys un o dos dels seus germans i algunes persones més (Figura 9). En ella podem apreciar alguns detalls de la seua vida com que tenien servei a casa (una cosa habitual en aquelles terres per a gent de la seua posició), també es pot apreciar en ella el tipus d'indumentàries que portaven aquest tipus de famílies a Manila d'origen espanyol en aqueixa època.

La indumentària blanca era bastant habitual a Manila a conseqüència del clima tan càlid i humit de les illes, i aqueixa tendència del color es pot observar també en una de les fotos familiars d'aqueixa època en un dia en què viatja amb vaixell amb els seus germans (Figura 10), i on les seues indumentàries són més formals. I això mateix també ho podem observar en les fotos del dia del seu desembarcament a Manila⁷, en ella s'observa que quasi tot el passatge del vaixell ja estava vestit de blanc a la seua arribada a port. Tant homes com dones i xiquetes, tots portant grans barrets per a evitar el sol i donar-los un aspecte molt més noble amb les seues robes de colors clars. Aquest moment del desembarcament era molt important per als nous europeus en tots els ports asiàtics, ja que era la imatge que s'emportava tota la ciutat dels seus nous residents. D'aqueixos moments hi ha moltes referències en cartes de l'època, on se sol fer referència al fet que és el moment en què la nova família es presenta davant la nova ciutat d'acolliment.

Figura 9. Fotografia de grup a la casa familiar Lafuente a Manila

Figure 9. Picture of a group of people in the Lafuente family house in Manila

White clothing was rather usual in Manila because of the hot and humid climate of the islands. This trend can be also observed in one of the family pictures of that time on a ship trip with his brothers (figure 10) with much more formal outfits. And that can be also verified in the pictures of the day of his landing in Manila⁷. It can be observed that all the passage on board was already dressing in white. That means men, women and children, all of them wearing big hats to avoid the

sun and to provide them with a much more noble and stylish look by mean of their light-colored clothing. The moment of the landing was very important for the European newcomers in all Asian harbors since it would be the image that the whole city would have of their new residents. We can find many references about these moments in letters of that time, referring that this was the moment in which the new family was presented in front of the welcoming new town.

Figura 10. Fotografia familiar a bord d'un vaixell a Manila.

Figure 10. Family picture on board of a ship in Manila

Però si hi ha una imatge que mostra millor la indumentària de l'època, la formalitat i rellevància del pare, així com l'interès del seu primogènit per començar a enlairar gràcies a l'aconseguit en menys d'una dècada pel seu progenitor, aqueixa és la foto de la porta de l'estudi "Abelardo Lafuente. Architect and Contractor" (Figura 11) que se situava a la cantonada del Carrer Arquebisbe d'Intramurs en el seu número 121 a l'altura de la cantonada amb l'Avinguda Soriano en l'actualitat. La veritat és que la data d'aquesta foto està per determinar, però si sabem que és el seu estudi propi després de la inesperada defunció del seu pare en 1900.

El decés del seu pare és el fet que canvia tot en l'àmbit professional per a Abelardo Lafuente, una cosa tan rellevant en la seua vida personal, ve de la mà del lent però progressiu canvi d'administració entre el govern sortint i l'entrant, i és per això que en algun moment al voltant de 1906 comença a treballar per a una companyia de capital britànic de ferrocarrils, la "Manila Railroad Co" en comptes de fer-ho per compte propi per a clients espanyols.

But if there is an image which better portrays the attire of that time, the formality and relevance of the father, as long as the interest of his firstborn in starting to progress based on what his father had obtained in less than a decade, this is the picture of the front door of the studio "Abelardo Lafuente. Architect and Contractor" (figure 11) which was located on the 121 of the Arzobispo Street right on the nowadays corner with Soriano Avenue. The truth is that the date of the picture is undetermined, but it is known for sure that this is his own studio after the unexpected death of his father in 1900.

His father's death is the fact that professionally changes everything in Abelardo Lafuente García-Rojo. Something that relevant in his private life comes along with the slow but continuous change of administration between the outgoing and incoming governments. This is the reason why, at a certain moment around 1906, he begins to work for a fully British owned railway company called "Manila Railroad Co." instead of working as a freelancer for Spanish clients.

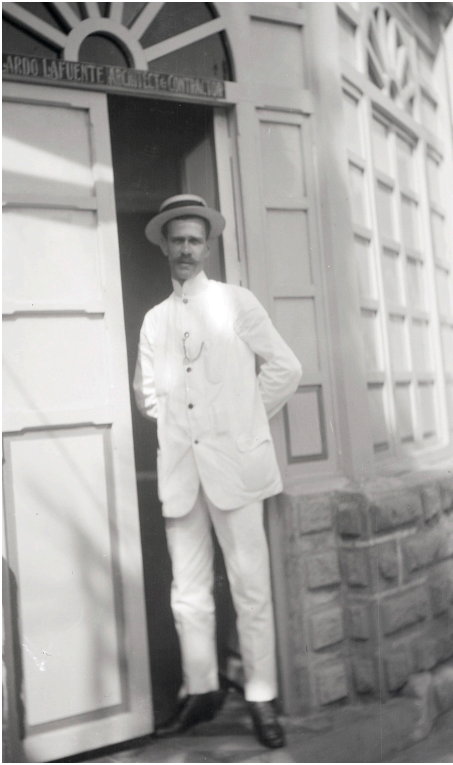

Figura 11. Porta del seu estudi d'arquitectura en Intramuros de Manila

Figure 11. Front door of this architecture estudio in Intramuros in Manila

És important tindre en compte que en llocs tan allunyats el canvi d'administració entre la potència sortint i l'entrant dura diversos anys, i en el cas particular de Manila els americans van tardar més si cap per la distància i pels pocs mitjans pel fet que en el mateix moment van fer moltes més conquestes molt pròximes al seu territori.

El fet que Abelardo fóra un jove espanyol nouvingut en 1898, però amb coneixements del lloc i d'una professió tècnica, no va ser sinó un avantatge per a aprendre i treballar, i tot això unit al factor de la lenta transició administrativa, va provocar que el fill del recentment mort arquitecte municipal espanyol fóra capaç de treballar per a l'administració americana fins i tot després de 1900. A més, es té constància d'aquesta relació almenys fins a l'Exposició Universal de Sant Lluís de 1903 en què forma part del jurat de la secció d'arquitectura Manila, i pel que li la dóna un diploma de reconeixement⁹.

It is important to keep in mind that in so distant places, the change of administration between the outgoing power and the incoming one lasted for several years, and in the specific case of Manila, Americans took even longer because of the distance and the scarce means caused by many other conquests completed much closer to their territory.

and with a technical job was indeed an advantage so as to learn and work. All these features and the slow administrative transition made possible that the son of the recently deceased Spanish municipal architect was able to work for the American administration even before 1900. Moreover, there is evidence of this relationship at least until the Louisiana Purchase Exhibition in 1903 when he is a member of the jury which selected Madrilénian architecture from Madrid and receives an acknowledgement diploma for this⁹.

The fact that Abelardo was a young Spanish newcomer in 1898 but with knowledge of the place

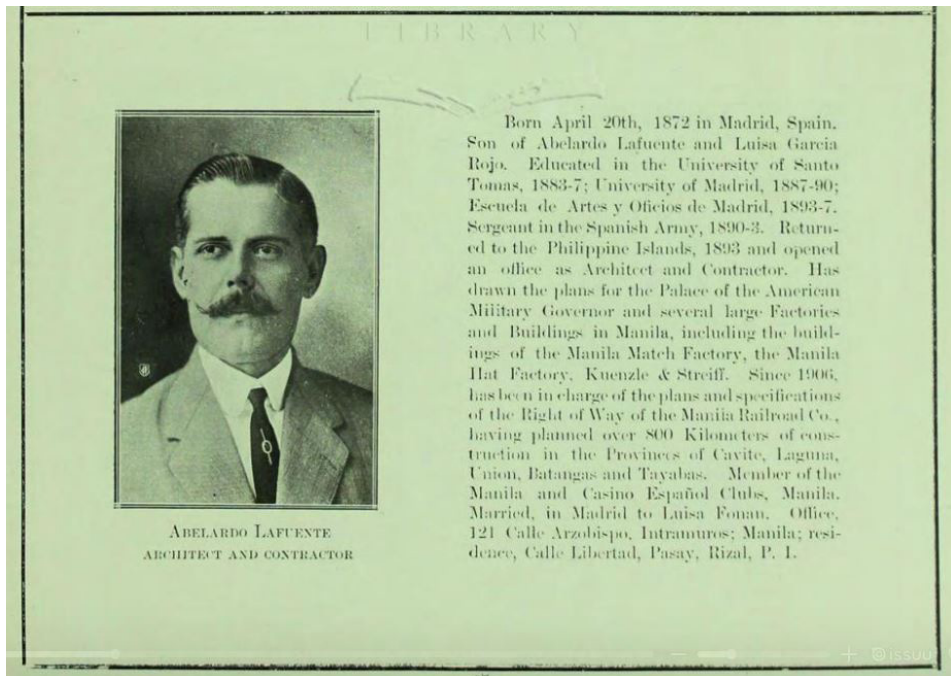

Figura 12. Fitxa personal en l'Almanaque Rosenstock (1913). Edició Filipina

Figure 12. Personal file card in the Philippine edition of the Rosenstock's Press Reference Library in 1913

Dels inicis professionals del fill a Manila tenim una molt bona referència en l'edició filipina d'una publicació americana de 1913 (Figura 12) molt similar a les "Guies de Filipines" que publicava el govern espanyol⁹, es tractava de la Rosenstock's Press Reference Library on apareixen els estudis, vides laborals i afiliacions de nombrosos personatges importants de la ciutat acompanyats per les seues fotografies i que ens dona una molt bona perspectiva de tot el que va aconseguir Abelardo Lafuente fill en el seu període de quinze anys en l'arxipèlag, i amb més rellevància si cap per ser el període de dominació americana.

En aquesta fitxa els projectes i assoliments aconseguits en l'arxipèlag es poden resumir en els cinc més rellevants que són els plans per al Palau del Governador Militar Americà (en l'actualitat conegut com a Palacio de Malacañang) i nombroses fàbriques i edificis

The first professional steps of the son are particularly well documented in the Philippine edition of an American publication in 1913 (figure 12) quite similar to the *Guías de Filipinas* published by the Spanish Government⁹. It was the Rosenstock's Press Reference Library where the education, professional careers and affiliations of many relevant celebrities of the city along with their pictures could be found. That gives a good idea of all the achievements of Abelardo Lafuente Jr. during this fifteen years lapse in

the archipelago, especially relevant when considering that this was the period of the American domination.

In the aforementioned file card, projects and achievements made in the archipelago can be summarized in five relevant milestones, namely: the Palace for the American Military Governor which is nowadays known as Malacañang Palace, many factories and buildings in Manila such as the factory of matches "Manila Match", the hat

a Manila com la “Manila Match” (Empresa de mistos), la “Manila Hat” (Empresa de barrets) i la fàbrica de “Kuenzle & Streiff” (Empresa importadora), a més segons la fitxa va construir més de 800 km de vies i drets de pas treballant per a la “Manila Railroad Co” a les províncies de Cavite, Laguna, Union, Batangas i Tayalas¹⁰.

Conclusions: L'inici del seu enlairament professional a la Xina

Però la verdadera carrera d'Abelardo Lafuente en el món de l'arquitectura i la construcció començarà en Shanghai amb 42 anys quan decideix deixar arrere la seua vida en l'arxipèlag i canviar-la per la vibrant, competitiva i oberta ciutat de Shanghai on havien emigrat prèviament alguns amics seus a les illes que posteriorment seran de gran rellevància professional per a ell. Entre ells cal destacar a Antonio Ramos Espejo, un jove militar granadí que va desertar per a emprendre el seu propi negoci en Shanghái (1903)¹¹ amb una màquina projectora d'imatges en blanc i negre, i que acabarà sent unes dècades després el “Rei del Cinema” a la Xina i mecenes de l'arquitecte en els seus projectes més importants a la ciutat. De la seua mà i de la d'altres espanyols allí introduirà a la Xina l'estil neo-àrab espanyol¹² que ja va posar en pràctica el seu pare amb menys mestratge a Manila, i l'empremta del qual queda gravada també en el gust del seu fill.

Decideix marxar tot sol per a provar sort després de visitar a la seua família a Europa l'estiu de 1913, tornant a la Xina amb tren per a poder visitar els països més influents arquitectònicament parlant d'Europa com van ser el Regne Unit, França, Alemanya i Rússia des d'on prendrà l'acabat d'inaugurar Transsiberià que en tan sols dues setmanes li trasllada de Moscou a Shanghai. Tot això amb tota una motxilla d'experiències: com a mà dreta del seu pare, com a mestre d'obres de cases i com a constructor de xarxa ferroviària a Filipines. Totes elles aconseguides en la seua joventut asiàtica i que li faran triomfar com cap altre arquitecte espanyol en el segle XX a la Xina gràcies als innumbrables projectes que va realitzar entre 1913 i 1931 en Shanghai, Hong Kong, Cantó i l'interior de la Xina per a les missions religioses espanyoles que es disseminaven per algunes províncies de l'interior.

company “Manila Hat”, the factory for the trading company “Kuenzle & Streiff”, as well as –according to the file card- more than 800 km of railways and rights of ways of the “Manila Railroad Co.” in the provinces of Cavite, Laguna, Union, Batangas and Tayalas¹⁰.

Conclusions: The beginning of his professional start in China

But the true career of Abelardo Lafuente in the world of architecture and construction will begin in Shanghai, being 42 years old, when he decides to leave behind his life in the archipelago and move to the vibrant, competitive and open city of Shanghai, where some his friends in the islands had previously moved. These friends were later on professionally very relevant for him. Among them Antonio Ramos Espejo must be pointed. He was a young military man from Granada who deserted and undertook his own business in Shanghai in 1903¹¹ with a machine which could project black and white images. Ramos Espejo will be the “King of Cinema” in China and patron of the architect in his most relevant projects in the city

decades later. Thanks to him and other resident Spanish, Abelardo Lafuente will introduce in China the Spanish Moorish Revival¹² which his father had previously and less graciously employed in Manila and whose print stayed also carved in his son's taste.

Abelardo Lafuente decides to move on his own to take a chance after paying a visit to his family in Europe in the summer of 1903. He came back to China by train in order to visit the architecturally most influent European countries such as United Kingdom, France, Germany and Russia, where he will ride the by then newly inaugurated Trans-Siberian train which in just two weeks will take him from Moscow to Shanghai. All of this with a backpack full of experiences: as the right hand man of this father, as master builder of houses and as contractor in the Philippine railway network. This experiences were gained during his Asian youth and built his success –as no other Spanish architect has achieved- in China in the 20th century thanks to uncountable projects developed between 1913 and 1931 in Shanghai, Hong-Kong, Canton and the interior of China for the religious Spanish missions which started to spread in inland provinces.

Però aquesta és ja una altra història contada en la tesi doctoral sobre la figura del fill de Leonardo Pérez (2019 a) que es va forjar gràcies a la valentia, empena i ganes de triomfar d'un pare que en el moment i lloc adequats va saber traslladar la seua ànsia per aprendre i triomfar en qualsevol lloc i circumstància al seu primogènit.

És per tant la conclusió d'aquest article que quan una família fa un canvi tan radical en la seua vida a un món diferent però ple d'oportunitats, que ni es podien albirar des de la vida a Espanya, pot arribar a canviar les circumstàncies vitals de diverses generacions perquè un canvi així queda marcat en el temperament dels seus components. Per tant, la seua manera de pensar i després de projectar, així com d'arriscar per a desenvolupar-se professionalment, és una empremta que apareix fins i tot en l'arquitectura, que fins i tot en els llocs més remots és capaç d'aparèixer com si es tractara d'una flor en un erm. Aqueixa flor és l'obra paradigmàtica de l'estil neo-àrab espanyol a Àsia i que segueix en peus en el Shanghai de hui dia, i és d'un Lafuente.

Notes

- ¹ "En definitiva, podem concloure afirmant que, si bé no existeixen fonts estadístiques que permeten un tractament serià de la informació, la diversitat de fonts directes i indirectes amb què comptem permet, una vegada realitzada la crítica documental pertinent, dur a terme una aproximació bastant fiable a la realitat demogràfica de Filipines en el conjunt del segle XIX [...]. Serà possible així, per exemple, posar fi a l'opinió estesa que la població filipina va créixer acceleradament al llarg del segle XIX, la qual cosa ha portat a alguns autors a estimar-la en quasi 10 milions d'individus en el moment de l'emancipació quan la realitat és que difícilment aconseguiria els 7 milions" segons Pérez Serrano (1998) (trad. autor).
- ² Nomenada la seua procedència en la carta personal d'al voltant de 1985 d'Enrique Lafuente Ferrari, pàgina cinc i conservada en arxiu privat: "Tenia l'avi Abelardo fama d'home enginyós i ocurrent, i molts anys després, sent jo jove vaig sentir esmentar les tertúlies en les quals prenia part que callava per a celebrar les ocurrencies i els contes del meu avi. Enginyer andalús, segurament habituat a veure el món pel costat d'humor amb què pot contemplar-se" apareix transcrita una bona part en Leonardo Pérez (2019 a) (trad. autor).

But this is a different story told in the Doctoral Thesis portraying his figure by Leonardo Pérez (2019a). This story was forged on the basis of the braveness, courage and hunger of success of a father who in the right place and moment knew how to transfer his eagerness for learning and succeeding anywhere and in any circumstance to his firstborn.

Therefore, the consequence of this paper is that when the family undertakes such a radical change in their life and move to a different world full of chances –which was completely unexpected when still in Spain– can change the vital circumstances of several generations since such a change ends up carved in the temper of the kin. Thus, the way of thinking and later on the way of projecting of Abelardo Lafuente Jr. along with the professional risks which he assumed to evolve are a trace which can be found even in his architecture, which can appear as a blossom on a wasteland in the most remote places. This flower is the paradigmatic case of Spanish Moorish Revival in Asia which is still standing in nowadays Shanghai and which was done by one Lafuente.

Footnotes

- ¹ "In the end, we can conclude by stating that, being true that there are no statistic sources which make possible a serious handling of the information, the diversity of direct and indirect sources at hand permits, once the pertinent documentary assessment is performed, to develop a quite fair approximation to the demographic reality in the Philippines during the whole 19 th century [...] Thus and for example, it will be possible to refute the extended opinion about the Philippine population growing quickly throughout the 19 th century, fact which has led many authors to estimate it in about 10 million of individuals in the moment of the emancipation, when the truth is that it will hardly reach 7 million" according to Pérez Serrano (1998).
- ² His origins are mentioned in the fifth page of a personal letter written around 1985 by Enrique Lafuente and preserved in a private archive: "*Grandfather Abelardo had a reputation of being an ingenious and witty man, and many years later, being myself young, I heard about the social gatherings which I silently attended in order to enjoy my grandfather's wisecracks and tails. Andalusian engineer, he was probably used to see the world on the funny side from which it can be observed.*" A meaningful part of this letter is transcribed in: Álvaro Leonardo Pérez, "Abelardo Lafuente García-Rojo (1871-1931), un arquitecto español en China". (Not yet published Doctoral Thesis, Madrid: Universidad Alcalá de Henares, 2019).

- ³ Es pot seguir la seua trajectòria professional a través de les Guies de Filipines en les seccions de funcionaris que recopila Leonardo Pérez (2019) i on ens fa veure que la seua progressió és ascendent passant pels districtes de Centre de Luzón, secció de Bulacán entre 1885 i 1887, després a Manila entre 1889 i 1890. Des de l'Administració de Manila entre 1890 i 1894 degué fer el salt progressiu de departament pels seus interessos personals i capacitats professionals, com es veurà a través dels seus dibuixos com Maestre d'Obres en la capital, i com a ajudant de l'arquitecte municipal. Exemplars originals d'aquestes guies es troben a la biblioteca del Museu Oriental de Valladolid.
- ⁴ Segons Leonardo Pérez (2019) Juan José Hervás i Arizmendi (1851-1912) era arquitecte per l'Escola de Barcelona, titulat l'any 1879, va començar treballant en llocs de l'Administració, en diferents localitats de Catalunya, i és traslladat a Manila des de 1892 fins a 1896 aproximadament.
- ⁵ Extracte de pla original dibuixat per Abelardo Lafuente Almeda en el qual es pot veure la façana principal de la Casa García-Rojo en Carrer Bilibid, 10, Districte de Santa Cruz (Manila).
- ⁶ Nota de premsa d'El País del 9 febrer 1895 diu així: "Ahir es va celebrar a l'Església de les Meravelles l'enllaç del nostre molt benivolgut amic particular D.Abelardo Lafuente, fill de l'Il·lustrat Arquitecte Municipal de Manila, del mateix nom, amb la bella i distingida senyoreta Donya Luisa Ferrari. [...] Al tren exprés de la vesprada va eixir la feliç parella amb direcció a Granada[...]" (trad. autor).
- ⁷ Aquesta foto es pot veure en l'Annex 02.04 pàgina 505 de la tesi Leonardo Pérez (2019a)
- ⁸ Aquest diploma es pot veure en l'Annex 02.09 pàgina 510 de la tesi Leonardo Pérez (2019a)
- ⁹ La Rosentock's Press reference Library era una publicació realitzada per C.W. Rosenstock a Manila i en la nota del qual de l'editor datada el 24 de novembre de 1912 diu: The Press Reference Library, Philippine Edition, is published for the use of the Press of this country and other countries who are interested in the personnel of these far away Islands. [...]. The data given herein is carefully collected and compiled [...]. La fitxa d'Abelardo Lafuente apareix en la pàgina 63 d'aquesta publicació.
- ¹⁰ Tota aquesta informació i història de les diferents empreses que construeixen línies fèrries a l'Illa de Luzón en tots dos períodes de dominació estan molt ben explicats per Corpuz (1999) en el seu llibre dedicat al "El Cavall de Ferro colonial".
- ¹¹ Segons Toro Escudero (2012b) "*De esta manera, y atraído por las voces que situaban Shanghai como nueva Mecca asiática para emprendedores y todo tipo de aventureros, se encuentra ya Ramos en China en 1903, en la metrópolis internacional del Huang Pu, a la que a su vez se dirigirán también desde Manila varios de sus futuros socios y colaboradores en el negocio cinematográfico. No se encontrarían, no obstante, en Shanghai, una mejor situación como españoles, pese a ser una de las naciones privilegiadas por la extraterritorialidad y los tratados desiguales con China.*"

³ His professional career can be traced by means of the Guides of Philippines in the sections of civil servants compiled by Leonardo Pérez (2019). It is revealed that Lafuente Almeda followed an ascending progress: districts of the Center of Luzon, section of Bulacan between 1885 and 1887; and then in Manila between 1889 and 1890. From the Manila Administration between 1890 and 1894 he might have taken the progressive plunge of department due to his personal interests and professional skills, as it will be proved by means of his drawings as Master Builder in the capital, and as assistant to the municipal architect. Original hardcopies of these guides are kept in the library of the Oriental Museum in Valladolid.

⁴ According to Leonardo Pérez (2019), Juan José Hervás y Arizmendi (1851-1912) graduated in the Barcelona School of Architecture in 1879 and his career begun in positions of the Administration in different places in Catalonia. He was transferred to Manila from 1892 to approximately 1896.

⁵ Extract of the original blueprint drawn by Abelardo Lafuente Almeda in which the main façade of the Casa "García-Rojo", located at the 10 of Bilibid Street in the District of Santa Cruz in Manila, can be observed.

⁶ Press release in El País on February 9, 1895 noting: "Yesterday the Wonders Church hosted the marriage ceremony of our special and beloved friend Mr. Abelardo Lafuente, son of the Illustrated Municipal Architect of Manila, with the same name, with the beautiful and distinguished young lady Mrs. Luisa Ferrari. [...] The happy couple took the evening express to Granada [...]."

⁷ This picture can be found in the attachment 02.04, page 505 of the Doctoral Thesis: Álvaro Leonardo Pérez, "Abelardo Lafuente

García-Rojo (1871-1931), un arquitecte espanyol en China". (Madrid: Universidad de Alcalá de Henares, 2019).

⁸ This diploma can be found in the attachment 02.09, page 510 of the Doctoral Thesis: Álvaro Leonardo Pérez, "Abelardo Lafuente García-Rojo (1871-1931), un arquitecte espanyol en China". (Madrid: Universidad de Alcalá de Henares, 2019).

⁹ The Rosentock's Press Reference Library was a publication made by C.W. Rosenstock in Manila and whose Editor's note dated on November 24, 1912 states: "The Press Reference Library, Philippine Edition, is published for the use of the Press of this country and other countries who are interested in the personnel of these far away Islands. [...] The data given herein is carefully collected and compiled [...]". Abelard Lafuente's file card appears in page 63 of this publication.

¹⁰ All this information and history of the different companies which had built the railways in the island of Luzon in the two domination periods is very well narrated by Corpuz (1999) in his book devoted to "The colonial iron horse".

¹¹ According to Juan Ignacio Toro Escudero: "This way and attracted by the voices which considered Shanghai as the new Asian Mecca for entrepreneurs and all kind of adventurers, Ramos is already in China in 1903, in the international metropolis of the Huang Pu, which attracted from Manila several future partners and collaborators in the business of cinema. [...] However, they wouldn't find in Shanghai a better situation as Spanish citizens, despite being Spain a privileged nation in extraterritoriality terms and despite the uneven treaties with China." La participación Española en los inicios del cine chino en Shanghai (1896-1937): Antonio Ramos Espejo (1878-1944) (Master's thesis. Universidad Rey Juan Carlos, Madrid, 2012).

¹² Per a molta més informació sobre la seua principal obra en aquest estil a la Xina i totes les que va fer per a Antonio Ramos en Shanghai acudir a Leonardo Pérez (2020).

Referències de les imatges

Figura 1: Leonardo Pérez, A., *Abelardo Lafuente García-Rojo (1871-1931), un arquitecto español en China* (Madrid: Universidad Alcalá de Henares, 2019): 491.

Figura 2: Universidad Santo Tomás 2010, carta manuscrita pàgina un de dues remesa per Abelardo Lafuente a la Universitat Sant Tomàs el 17 de febrer de 1897. Enviat via mail per José Trota Regalado.

Figuras 3 a 8: Leonardo Pérez, A., *Abelardo Lafuente García-Rojo (1871-1931), un arquitecto español en China* (Madrid: Universidad Alcalá de Henares, 2019). Secció 01.A Plànols de obres realitzades per A. Lafuente Almeda entre 1892 i 1898 a Manila. Extrets de microfilms de l'Arxiu de Filipines pertanyents a l'Arxiu del Centre de Ciències Humanes i Socials (CCHS) del Consell Superior d'Investigacions Científiques a la Biblioteca Tomás Navarro Tomàs de Madrid.

Figura 9: Leonardo Pérez, A., *Abelardo Lafuente García-Rojo (1871-1931), un arquitecto español en China* (Madrid: Universidad Alcalá de Henares, 2019): 496. Abelardo Lafuente García-roig en el centre i al costat del servei, a la seua esquerra Alfredo Lafuente, després un xiquet i un altre personatge desconegut. A la dreta del madrieny Abelardo Lafuente Almeda i un altre personatge desconegut de notable calvicie.

Figura 10 Leonardo Pérez, A., *Abelardo Lafuente García-Rojo (1871-1931), un arquitecto español en China* (Madrid: Universidad Alcalá de Henares, 2019): 506.

Figura 11: Leonardo Pérez, A., *Abelardo Lafuente García-Rojo (1871-1931), un arquitecto español en China* (Madrid: Universidad Alcalá de Henares, 2019): 507.

Figura 12: Filipinas Heritage Library 2021, *The Press Reference Library of the Philippines, Rosenstock Press 1913* vist el 31 d'agost 2021, <https://www.filipinaslibrary.org.ph/biblio/50965>.

¹² Further information on his main work employing this style in China and all those made for Antonio Ramos in Shanghai in Leonardo Pérez (2020).

Image references

Figure 1: Leonardo Pérez, A. 2019. "*Abelardo Lafuente García-Rojo (1871-1931), un arquitecto español en China*". Madrid: Universidad Alcalá de Henares, tesis no publicada. Anejo 01.10 Pagina 491

Figure 2: Universidad de Santo Tomás 2010, handwritten letter, page one of two, sent by Abelardo Lafuente to the University of Saint Thomas on February 17, 1897. Sent by mail by José Trota Regalado

Figures 3 to 8: Leonardo Pérez, A. 2019. "*Abelardo Lafuente García-Rojo (1871-1931), un arquitecto español en China*". Madrid: Universidad Alcalá de Henares, non-published Doctoral Thesis, 2019. Section 01.A Blueprints of works done by A. Lafuente Almeda between 1892 and 1898 in Manila and great Manila extracted from microfilms of the Archive of Philippines and property of the Archive of the Human and Social Sciences Center, CCHS, of the Higher Council of Scientific Research in the Tomás Navarro Tomás Library in Madrid.

Figure 9: Leonardo Pérez, A. 2019. "*Abelardo Lafuente García-Rojo (1871-1931), un arquitecto español en China*". Madrid: Universidad Alcalá de Henares, non-published Doctoral Thesis. Attachment 01.13, page 496. Abelardo Lafuente García-rojo in the center and next to the service, to his left Alfredo Lafuente, then a child and another unknown character, to his right Abelardo Lafuente Almeda and another unknown character with a noticeable baldness.

Figure 10: Leonardo Pérez, A. 2019. "*Abelardo Lafuente García-Rojo (1871-1931), un arquitecto español en China*". Madrid: Universidad Alcalá de Henares, non-published Doctoral Thesis. Attachment 02.05, page 506. Abelardo Lafuente next to his brothers Alfredo (left) and Arturo (right) in Manila.

Figure 11: Leonardo Pérez, A. 2019. "*Abelardo Lafuente García-Rojo (1871-1931), un arquitecto español en China*". Madrid: Universidad Alcalá de Henares, non-published Doctoral Thesis. Attachment 02.06, page 507. Abelardo Lafuente next to the front door of his professional studio at the 121 of Arzobispo Street in Intramuros in Manila.

Figure 12: Filipinas Heritage Library 2021, *The Press Reference Library of the Philippines, Rosenstock Press 1913* accessed on August 31, 2021, < <https://www.filipinaslibrary.org.ph/biblio/50965> > .

Bibliografía

Bibliography

- Pérez Serrano, J. "Características de la población de las Islas Filipinas en la segunda mitad del Siglo XIX." En *La crisis española del 98: Aspectos Navales y sociológicos*. Madrid: Cuadernos Monográficos del Instituto de Historia y Cultura Naval, 1998.
- Leonardo Pérez, A. *Abelardo Lafuente García-Rojo (1871-1931), un arquitecto español en China*. Madrid: Universidad Alcalá de Henares, 2019a.
- Leonardo Pérez, A. "Overnight at the Crossroads: Abelardo Lafuente's Architectural Legacy for 'The Hong Kong and Shanghai Hotels Ltd.' in Shanghai'." *Built Heritage Magazine* 3, no. 3 (2019b).
- Corpuz A. G. "The Colonial Ironhorse: Railroads and regional Development in the Philippines, 1875-1935." University of the Philippines Press Quezon City, 1999, 79-82.
- Toro Escudero, I. "La participación española en los inicios del cine chino en Shanghái (1896-1937): Antonio Ramos Espejo (1878-1944)." Treball Final de Master, Universidad Rey Juan Carlos, 2012b.
- Leonardo Pérez, A. "The architectural Spanish imprint in China. Why an "Alhambra-style" mansion in Shanghai?" En *The architect and the city. Proc., EAAE-ARCC International Conference & 2nd Valencia International Biennial of Research in Architecture*, editat per Ivan Cabrera i Fausto. Valencia: Editorial UPV, 2020.